

Meta Remec*

Črni bor kot črna kuga: odnos lokalnega prebivalstva do pogozdovanja s črnim borom na Krasu v 19. in 20. stoletju**

IZVLEČEK

Prispevek se ukvarja z odnosom lokalnega prebivalstva do pogozdovanja s črnim borom in ustvarjanja obsežnih tujerodnih monokulturnih zasaditev na Krasu. Proces, ki se je začel na pobudo gozdarske stroke in nosilcev oblasti, je namreč izzval precejšnja nasprotovanja lastnikov zemljišč in uporabnikov skupnih zemljišč, ki si gozda niso želeli, saj je bil v nasprotju z njihovimi ekonomskimi interesi in ustaljenimi praksami. Dokler je pogozdovanje potekalo na občinskih zemljiščih, ga je prebivalstvo še načelno podpiralo, posegi v zasebna zemljišča pa so izzvali odpor. Vse bolj so se upirali težaškemu delu, nasade pa so tudi namerno uničevali. Po drugi svetovni vojni je oblast pričakovala spremembo v odnosu, saj so pogozdovanju pripisali izjemno močno ideološko komponento. Pogozdovanje Krasa naj bi postalo simbol boja za lepšo prihodnost, dokaz o moči in volji novega človeka, ki lahko zgolj v nekaj letih odpravi posledice stoletij tujega izkoriščanja. Črni bor je dejansko postal sestavni del pokrajine in identitete tamkajšnjega prebivalstva, vznesenost pa je med ljudmi kljub temu hitro popustila, saj črni bor ni prinašal obljubljenih donosov in koristi. Pogozdovanje, ki je za gozdarske strokovnjake veljalo za zgodbo o uspehu, je za lastnike zemljišč predstavljalo nesrečo in razlog za ekonomski propad, do pospešenega zaraščanja pa je prihajalo predvsem zaradi hitre industrializacije in opuščanja kmetijske rabe zemljišč.

Ključne besede: okoljska zgodovina, Kras, gozd, pogozdovanje, črni bor, monokulturni nasadi, tujerodne drevesne vrste

* Dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana; meta.remec@inz.si

** Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa Gospodarska in socialna zgodovina P6 0280, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

ABSTRACT

BLACK PINE AS THE BLACK DEATH: THE LOCAL PEOPLE'S ATTITUDES TOWARDS BLACK PINE AFFORESTATION IN THE SLOVENIAN KARST IN THE 19TH AND 20TH CENTURY

The contribution focuses on the attitudes of the local population towards the afforestation with black pine and the creation of large-scale non-native monoculture plantations in the Slovenian Karst. The process, which started at the initiative of the forestry profession and the authorities, provoked considerable opposition from landowners and users of common land who did not want forests there, as they saw them as contrary to their economic interests and established practices. As long as afforestation took place on municipal land, the population still supported it, in principle. However, the encroachment on private land provoked resistance. The locals increasingly resisted the hard labour as well as deliberately destroyed the plantations. After World War II, however, the authorities expected a change in this attitude, as reforestation was ascribed with an extremely strong ideological component. The reforestation of the Karst was supposed to become a symbol of the struggle for a better future, a proof of the power and will of the new society, capable of reversing the consequences of centuries of foreign exploitation in just a few years. Eventually, black pine indeed became an integral part of the landscape and identity of the local population. However, the excitement among the people quickly subsided, as black pine failed to deliver the promised returns and benefits. For the landowners, reforestation, which was considered a success story by forestry experts, represented a disaster and a reason for economic ruin, while accelerated overgrowth mainly took place due to the rapid industrialisation and abandonment of agricultural land.

Keywords: environmental history, the Karst, forest, afforestation, black pine, monoculture plantations, non-native tree species

»Odurni, goli, kamniti Kras«

Kras in črni bor sta v zavesti Slovencev neločljivo povezana. Kosovelove podobe temnih borov, ki »kakor stražniki pod goro, preko kamenite gmajne, težko, trudno šepetajo«,¹ ter temnih, črnih borov, ki kljubujejo silni burji in rastejo z odporom sredi sovražnega okolja,² so postale simbol upornih in trdnih Kraševcev, ki so se znali obdržati sredi nemogočih naravnih, gospodarskih in zgodovinskih razmer. Črni bor, ki je postal simbol in del skupinskega imaginarija, pa na Krasu ni bil prisoten od nekdaj. Za

1 Srečko Kosovel, *Bori* (19??), <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-WX0FCCAA>, pridobljeno 8. 9. 2021.

2 Srečko Kosovel, *Temni bori, črni bori* (192?), <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-KD6CQBZ>, pridobljeno 8. 9. 2021.

domačine je bil vsaj na začetku nezaželen tujec, ki je zasedel njihove pašnike, odtegoval kruh ter prinašal predvsem delo in le malo bornega dobička.

Lokacijsko in časovno lahko spremembe v podobi, strukturi in obsegu gozdov opazujemo na celotnem območju dinarskega krasa. Bogat in po flori in favni raznovrsten gozd se je pod vplivom različnih življenjskih dejavnikov, predvsem velike količine padavin, ki je nadomeščala pomanjkanje talne vode,³ razvil na površju, ki je v svoji osnovi neprijazno do življenja, predvsem pa ne dopušča večjih posegov v njegovo ravnovesje, in zdi se, da je pot od pragozda do »puščave« najkrajša prav na krasu.⁴ Območje Krasa je bilo v preteklosti skoraj povsem prekrto z gozdovi, ki pa so zaradi antropogenih vplivov povsem spremenili svojo sestavo ali pa se že zgodaj v zgodovini začeli umikati naraščajočemu številu prebivalstva, predvsem pa njihovim čredam ovac in koz. Problematika pogozdovanja Krasa, predvsem pa vzrokov, zaradi katerih je bil Kras pusta, gola in kamnita pokrajina, ki jo je bilo »potrebno pogozditi in rešiti«, je bila v zgodovinopisju in tudi drugih strokah obravnavana že večkrat, pri čemer pa je bilo do sedaj večinoma spregledano dejstvo, da so obsežne pogozditve s črnim borom nastajale tudi v Vipavski dolini, goriška Komisija za pogozdovanje Krasa pa je delovala tudi na območju Kanala in na Tolminskem, kjer je težje govoriti o poskusih poustvarjanja nekdanjega izvornega naravnega okolja in kjer je bil ekonomski interes ves čas bolj v ospredju.⁵ Analiz je bil deležen predvsem gozd na matičnem Krasu, ki bi moral biti, pa ga ni bilo. Pogozdovanje tega območja je veljalo za prvi uspeli eksperiment te vrste v evropskem merilu in je bilo na svetovni razstavi v Parizu nagrajeno s prvo nagrado. Pogozdovanje Krasa je veljalo za primer dobre prakse, ki so ga gozdarji iz cele Evrope opazovali, analizirali in nato prenašali še v druga okolja. Do današnjih dni se je obdržalo mnenje, da gre za zgodbo o uspehu v širšem, ne zgolj slovenskem okviru. Ustvaril se je prevladujoč diskurz, ki pogozdovanje s tujimi kulturami prikazuje kot uspeh in napredek v primerjavi z golo in degradirano pokrajino, ki je na Krasu nastala kot posledica nenadzorovanega izkoriščanja in izsekavanja, pozneje pa predvsem zaradi prekomerne paše. Analize, ki upoštevajo tudi zorni kot lokalnega prebivalstva in njegovih potreb, so redke,⁶ manjkajo pa historične analize posledic centralno vodenega in načrtnega spreminjanja okolja po letu 1850. Ne preseneča, da je začetek pogozdovanja sovpadal z obdobjem velikih socialnih in družbenih reform ter načrtno vodene prevzgoje prebivalstva, ki se je uvajanju novosti v imenu napredka pogosto upiralo. Oblast, ki je bila prepričana, da ve, kaj je dobro za ljudi, je začela posegati na vsa področja človekovega življenja, med katerimi sta bila med prvimi prav spreminjanje in bonifikacija človekovega bivalnega okolja. Politična elita, ki je sledila načelom nemške

3 Leopold Hufnagl, *Splošni del gospodarskih načrtov za kočevsko gošpstvo 1894* (Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, 2002), 11.

4 Dušan Mlinšek, »Beseda o knjigi,« v: Franjo Kordiš, *Dinarski jelovo bukovi gozdovi v Sloveniji* (Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in gozdna gospodarstva, 1993), 6, 7.

5 Gl. npr. »Deželni zbor goriški,« *Gorica*, 19. 7. 1902, 1. Gl. tudi *Poročilo deželnemu zboru poknežene grofovine Goriško-Gradišanske o delovanju deželnega odbora od 1. januarja do konca decembra 1902* (Gorica: Deželni odbor, 1903), 32, 33.

6 Aleksander Panjek, »Against the Desert in the Karst: a Paradigm-shift from Ruined Landscape to Cultural Savannah,« *Ekonomika i ekohistorija* 14, št. 1 (2018): 52–71.

gozdarske šole, je podpirala idejo, da je Kras treba nameniti gozdarskemu izkoriščanju, kar bi pomenilo popolno spremembo rabe okolja. Odločali so o ljudeh in njihovih življenjih, mnenja teh ljudi pa v imenu skupnega interesa niso bila pomembna, saj so veljali za neuke, nekulturne in predvsem kratkovidne.⁷

V nasprotju s prevladujočim diskurzom, po katerem so kmetje s svojim nesmotrnim izkoriščanjem okolja tega nazadnje degradirali na raven puščave, se vse pogosteje pojavlja dvom, ali je poleg izkrcenja gozdov (deforestation) na Krasu res upravičeno govoriti tudi o procesu zapuščavljenja (desertification),⁸ saj je prebivalcem stoletja dolgo uspelo trajnostno gospodariti v skladu s potrebami in pri tem ohraniti vitalno naravno okolje, od katerega so bili ne nazadnje življenjsko odvisni. Pogozdovanje v imenu obnavljanja gozdnatega krasa je bilo v skladu z idejo napredka gozdarske stroke 19. in 20. stoletja in v popolnem nasprotju s tradicijo lokalnega prebivalstva. Kmetje naj bi se v svoji ozkoglednosti in oklepanju zastarelih metod dela sami odrekali napredku in dobičku, zato jih je bilo treba izobraziti, prevzgojiti in nazadnje tudi prisiliti k uvajanju sprememb. »Degradacijska teorija«, ki je prevladala v gozdarski stroki in historiografiji, je prebivalstvu pripisovala krivdo, da so pokrajino, prekrito z bogatimi gozdovi, sprva izsekali v iskanju lahkega dobička, nato pa s pašo, steljarjenjem in obsekavanjem dreves ovirali njeno obnovo, ne izgublja priljubljenosti. Še več, povsem se staplja z modernimi okoljevarstvenimi analizami o vplivu človeka na ekosistem na svetovni ravni, zanemarija pa celoten spekter posledic, ki so bile s pogozdovanjem povezane – od uničujočega vpliva na takratni ekonomski sistem, socialnih sprememb in izseljevanja do sprememb v ekosistemu, kot je denimo pojav neavtohtonih vrst drevesnih škodljivcev, ki so se pojavile kot neposredna posledica ustvarjanja umetnih monokulturnih zasaditev s kulturami, ki tradicionalno niso bile prisotne na tem prostoru. V sporu med »pastirji in gozdarji« so zmagali slednji, saj jih je podpiral celoten administrativni aparat, ki je želel prenoviti način upravljanja gozdov in je v ekstenzivnem kmetijstvu videl coklo napredka.⁹ Gozdarski strokovnjaki so se neposredno po drugi svetovni vojni očitno zavedali napak, ki jih je zagrešila nemška gozdarska šola s sajenjem smreke izven območja njenega naravnega okolja in pospeševanjem hrasta, ki je skoraj prevladal v slavonskih gozdovih, medtem ko se jim pogozdovanje z različnimi vrstami neavtohtonih borov na Krasu ni zdelo nasilje proti naravi, še manj pa proti ljudem.¹⁰ Pogosto so spregledali dejstvo, da gozdov na Krasu ni bilo zato, ker kmetom niso koristili. »Pravi gozd« se jim ni zdel ekonomsko upravičen do te mere, da bi se bilo zanj vredno desetletja odpovedovati vsaki rabi. Letni prirastek je bil zaradi suš prenizek, za vinogradništvo so potrebovali kole, ostala zemljišča pa za pašnike.¹¹ Gozd je bil tujek, ki ga niso sprejeli odprtih rok.

7 Aleksander Panjek, *Kulturna krajina in okolje Krasa: o rabi naravnih virov v novem veku* (Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015), 104.

8 Gl. npr. Andrej Kranjc, »Dinaric Karst: an Example of Deforestation and Desertification of Limestone Terrain,« v: *Deforestation Around the World* (Rijeka: InTech, 2012), 73–94.

9 Panjek, »Against the Desert,« 68. Gl. tudi Panjek, *Kulturna krajina*, 17 in 39.

10 Vladislav Beltram, »Pogozdovanje Krasa ni problem,« *Gozdarski vestnik* 5 (1946): 9–18, 29–39.

11 Panjek, *Kulturna krajina*, 80 in 93.

Pogozdovanje površin, ki so bile nekoč pokrite z gozdovi, nato pa za daljše ali krajše obdobje spremenjene v kmetijska zemljišča, je zanimiv proces z več različnih vidikov. S socialnozgodovinskega vidika je te procese vredno raziskovati, saj pričajo o spremembah v ekonomskih in socialnih dinamikah družbe, zanimive pa so tudi z naravoslovnega vidika, saj razkrivajo strategije, ki so jih pri tem uporabljali, stranpoti in težave, na katere so pri tem naleteli. Opuščena kmetijska zemljišča so se v nekaterih primerih zarasla spontano, brez posredovanja ljudi, vendar je bil nov gozd ponavadi precej drugačen od prvotnega, saj so pogosto prevladale druge rastlinske vrste, kot so prvotno preraščale tista območja. Na drugih področjih tudi opuščanje kmetijske rabe ni pripeljalo do samodejnega zaraščanja – predvsem zaradi erozije in uničenega rodovitnega sloja prsti, do česar je prišlo po goloseku –, zato je bilo nujno posredovanje človeka, ki pa si je spet ustvaril okolje po svoji meri, v skladu s svojimi potrebami in vrednotami.¹²

Kras je eno od območij, kjer je bil proces ponovne pogozditve izjemno počasen in na začetku ni dajal posebnih rezultatov. Pogozdovanje Krasa je v svetovnem merilu zanimivo, saj glede na zapise v virih ekonomski cilji še zdaleč niso bili glavni vzgib oziroma se je že od začetka vedelo, da bo ekonomski izplen zelo nizek in bo nanj mogoče računati šele čez več desetletij. V nasprotju z drugimi območji, kjer je pogozdovanje pripeljalo do tega, da so nastale drevesne plantaže, ki naj bi zagotavljale surovine industriji, so si pogozdovalci Krasa postavili cilj obnovitve prvotne sestave gozda, kar pa je bilo mogoče doseči le z velikim korakom v povsem nasprotno smer, tako da bi najprej dosegli, da bi na Krasu sploh kaj raslo, šele nato bi lahko začeli razmišljati o ekonomskih ciljih.¹³

Vzporednice dogajanju na Krasu je mogoče opazovati tudi na drugih kraških območjih s podobno sestavo tal, kjer je intenzivna kmetijska dejavnost prav tako vodila v spremembe prsti, vegetacije in mikroklimе. Tudi poskusi reševanja degradiranih področij so bili sorodni: drugje so se prav tako zatekali k pogozdovanju s tujerodnimi, pionirskimi vrstami bora in osnovanju monokulturnih sestojev, ki so se zaradi svoje vzdržljivosti lahko ohranili v izjemno težkih razmerah, s sabo pa so prinesli tudi spremembe v ekoloških procesih in zakisanje tal.¹⁴ Ideje nemške šole gozdarstva so bile izjemno vplivne: v skladu z njenimi načeli so pogozdovanje z borom in evkaliptom izvajali v Španiji, na Sardiniji, Portugalskem ter Cipru in v Indiji, kjer je zasajanje z monokulturnimi gozdovi, ki naj bi prinašalo maksimalno zemljiško rento, potekalo že ob koncu 19. stoletja,¹⁵ pod vplivom uspehov na Krasu pa so s pogozdovanjem poskušali tudi vzdolž cele jadranske obale.¹⁶ Spremembe v gozdni sestavi in deležu pokritosti tal z gozdom in vegetacijo, in s tem povezane spremembe v mikroklimatskih

12 Emily K. Brock, »New Patterns in Old Places. Forest History for the Global Present,« v: Andrew C. Isenberg, ur. *The Oxford Handbook of Environmental History*, 154–77 (New York: Oxford University Press, 2014), 156, 157.

13 Ibidem, 166, 167.

14 Ilona Bárány-Kevei, »Human Impact on Hungarian Karst Terrains, with Special Regard to Silviculture,« *Acta carologica* 32, 2 (2003): 175–85.

15 A. T. Grove in Oliver Rackham, *The Nature of Mediterranean Europe. An Ecological History* (New Haven, London: Yale University Press, 2001), 69.

16 Beltram, »Pogozdovanje Krasa ni problem,« 15–18 in 29–38.

in talnih razmerah, so pogosto vodile v pojav novih bolezní in škodljivcev.¹⁷ Področje matičnega Krasa pa vendarle izkazuje nekatere specifíke, ki izhajajo iz oteženih razmer za rast zaradi močne burje, ki je pogosto poškodovala mlade nasade dreves, močne požarne ogroženosti, ki se je izrazito povečala po izgradnji železnice, nezmožnosti tal, da bi zadržala vodne zaloge iz vlažnejših obdobjí, kar je vodilo v hudo sušo, in dveh svetovnih vojn, ki sta se odvijali na tem ozemlju po začetku pogozdovanja in sta novim nasadom povzročili izjemno veliko škodo.¹⁸

Pogozdovanje Krasa: reševanje gozda in prevzgoja ljudi

Več študij iz različnih znanstvenih disciplin je poskušalo odgovoriti na vprašanji, kakšna je bila izvorna vegetacija na Krasu in kdaj se je začel njen propad. Najbolj je uveljavljena teza, da je v priobalnem pasu in na planoti Kras prišlo do skoraj popolnega uničenja gozdnih površin in da je začetke tega procesa mogoče datirati zelo daleč v preteklost, saj so palovegetacijske raziskave opazile upadanje drevesnega peloda in s tem začetek deforestacije že po letu 1000 našega štetja. Proces naj bi se nadaljeval z razvojem obalnih mest in transhumance.¹⁹ Sprva naj bi do propadanja gozdov prihajalo zaradi agrarnega pritiska, saj je požigalništvo in posledično krčenje gozdov postalo glavni način pridobivanja novih kmetijskih površin, dokončna degradacija površin pa je bila posledica razvoja ladjedelništva in trgovine z lesom. Požigalništvo in posledično krčenje gozdov je postalo glavni način pridobivanja novih kmetijskih površin. Potrebe po obdelovalnih in pašnih površinah so ustvarile kratkotrajno rodovitne obdelovalne površine, ki so se kmalu izčrpale, kmetje pa so njihovo obdelavo naglo opustili. Posledice poseka dreves in odstranitve vse talne vegetacije so bile uničujoče, saj je bilo površje izpostavljeno eroziji zaradi vetra in dežja, kar je iz prej gozdnatih površin v zelo kratkem času ustvarilo kamnite pustinje.²⁰ Proces je bil še hitrejši, ker so kmetje v želji po ustvarjanju pašnikov, travnikov in celo ornih površin odstranjevali površinsko kamenje in iz njega ustvarjali suhe zidove.²¹ K temu je treba dodati še vpliv skoraj 40.000 ovac in še 12.000 glav druge živine, kar naj bi zahtevalo izjemen davek.²² Gozdna paša, objedanje lubja in mladik ter steljarjenje naj bi pripeljali do tega, da je

17 Petra Sankovič, *Možnost gojenja izbranih listavcev v vrzelih v nasadih črnega bora na Krasu* (Ljubljana: [P. Sankovič], 2015), 5.

18 Ibid., 1. Gl. tudi: Ivan Gams in Matej Gabrovec, »Land Use and Human Impact in the Dinaric Karst,« *International Journal of Speleology* 28, št. 1 (1999): 59. Franc Perko, *Od ogolelega do gozdnatega krasa: pogozdovanje krasa* (Ljubljana: Zveza gozdarskih društev Slovenije - Gozdarska založba: Jutro, 2016), 189–97.

19 Metka Culiberg, »Vegetacija Krasa v preteklosti,« v: Mauro Hrvatín, ur., *Kras: [trajnostni razvoj kraške pokrajine]* (Ljubljana: Založba ZRC, 2008). 100, 101. Več o tem gl. npr. Ivan Gams, »Sistemi prilagoditve primoskega dinarskega krasa na kemtijsko rabo tal,« *Geografski zbornik* 31, (1991): 5–106. Kranjc, »Dinaric Karst,« 2012. Gams in Gabrovec, »Land Use and Human Impact.« Matija Zorn, Peter Kumer in Mateja Ferk, »Od gozda do gozda ali kje je goli, kamniti Kras?,« *Kronika* 63, št. 3 (2015): 561–74.

20 Kranjc, »Dinaric Karst,« 77–80.

21 Gams in Gabrovec, »Land Use and Human Impact,« 59.

22 Panjek, *Kulturna krajina*, 89.

bila na prelomu iz 18. v 19. stoletje kraška planota že skoraj povsem razgaljena, po ocenah Gašperšiča in Winklerja pa je bila na celotnem gozdnogospodarskem območju leta 1875 gozdnatost le še 14-odstotna. Ostanki gozda so se ohranili predvsem na flišnati podlagi, medtem ko so bila apnenčasta tla že popolnoma gola.²³

Rezultat vsega tega naj bi bil »odurni« kras, pustinja, ki naj je ne bi bilo mogoče pripisati klimatskim razmeram, temveč naj bi krivdo zanjo v celoti nosil človek s svojim nesmotrnim ravnanjem.²⁴ Oblast je v sodelovanju z gozdarskimi strokovnjaki začela drag in dolgotrajen proces, ki naj bi bil odraz njene prosvetljenosti in zavezanosti napredku, podobni poskusi pa so nato sledili še drugod, kjer so poskušali obnoviti gozdove, ki naj bi nekoč že obstajali.²⁵ V novejši literaturi je sicer vedno pogosteje zaslediti pomisleke o tem, kdaj je bil Kras pokrit z obširnimi gozdovi, ali je bil njihov propad premočrten proces in ali se skozi zgodovino vendarle niso izmenjevala obdobja gostejše in skromnejše poraščenosti.²⁶ Vse bolj namreč prodira ideja, da bukolična podoba idealizirane neokrnjene gozdne pokrajine, po kateri so hrepeneli pisci v 19. stoletju in ki naj bi jo z znanjem in strokovnostjo ponovno obudili, v resnici ni obstajala.²⁷

V drugi polovici 19. stoletja je prišlo do načrtnih poskusov ponovne pogozditve ogolelih površin na Krasu, ki so temeljili na osnovanju skoraj popolnoma monokulturnih zasaditev tujerodnega črnega bora, kar je povzročilo globoke strukturne spremembe v podobi kraške planote. Po prvih pobudah Domenica Rossettija leta 1831 so prve praktične poskuse pogozdovanja izvedli v letu 1842, vendar brez uspeha. Pogozdovanja so se lotili s sejanjem in sajenjem nekoč avtohtonih drevesnih vrst, pri čemer niso upoštevali globokih strukturnih sprememb, do katerih je prišlo v stoletjih minimalne pokritosti z gozdom.²⁸ Leta 1852 so v Sežani ustanovili posebno družbo, ki naj bi skrbela za koordinacijo dela na terenu in aktivno promovirala pogozdovanje med prebivalstvom. Vsi dopisi in objave, ki so jih posredovali javnosti, so bili name-noma dvojezični, saj so računali na sodelovanje lokalnega prebivalstva.²⁹ Pogozdovanje je nov zagon dobilo po letu 1865, po zborovanju Avstrijskega državnega gozdarskega društva, ki je potekalo v Trstu in se je povsem posvetilo problematiki pogozdovanja kraških območij. Vladi so predlagali, naj za določeno število let uvede davčno olajšavo, naj vzpostavi mrežo gozdarskih strokovnjakov, ki bodo znali prebivalstvu svetovati ob pogozdovanju pa tudi pozneje, saj so opažali, da ljudje tega dela niso večji. Mlada drevesca, ki so sprva uspešno vzkalila in se ukoreninila, so namreč propadala, ker ljudje nasadov niso znali vzdrževati. Na zasedanju so večkrat poudarili dejstvo, da takojšnja ozelenitev Krasa ni pomembna zgolj za lokalno okolje, temveč za cesarstvo v celoti.

23 Franc Gašperšič in Iztok Winkler, »Ponovna ozelenitev in gozdnogospodarsko aktiviranje slovenskega krasa,« *Gozdarski vestnik* 44, št. 5 (1986): 174, 175. Gl. tudi: Culiberg, »Vegetacija Krasa,« 100, 101.

24 Konrad Rubbia, *Petindvajset let pogozdovanja Krasa na Kranjskem: poročilo komisije za pogozdovanje Krasa v vojvodini Kranjski o delovanju, od leta 1886 do konca leta 1911: z dvema podobama* (Ljubljana: Pogozdovalna komisija, 1912), 3.

25 Grove in Rackham, *The Nature of Mediterranean Europe*, 10.

26 Panjek, *Kulturna krajina*, 97, 98. Zorn et al., »Od gozda do gozda,« 563.

27 Panjek, *Kulturna krajina*, 97–100.

28 Perko, *Od ogolelega*, 37–39.

29 SI_PAK_KP/0629, t. e. 1, a. e. 11, št. 21.

Od tega naj bi bila odvisna usoda prometnih povezav, trgovine, pomorstva pa tudi turizma, zato naj bi država vzpostavila sistem subvencij in začela aktivno podpirati pogozdovalne akcije. Del teh nasvetov so upoštevali: leta 1869 so zaposlili gozdnega nadzornika za pogozdovanje Krasa pri namestništvu v Trstu, leta 1871 pa pri deželni vladi za Kranjsko, vzpostavili so tudi izplačevanje subvencij iz javnih sredstev.³⁰ Pri uveljavljanju davčnih ugodnosti se je bolj zatikalo. Zakon iz leta 1869 je sicer predvideval 25-letno oprostitev plačevanja davkov za lastnike visokih gozdov, ki so bili nasaženi in vzgojeni na nerodovitnih ploskvah in zemljiščih ter po elementarnih nesrečah in opustošenjih, kar pa je posestnike na Krasu postavljalo v neenakopraven položaj. Izključevala jih je že formulacija »visoki gozd«, poleg tega pa njihova zemljišča niso bila zavedena kot nerodovitna, čeprav niso dajala posebnega donosa. Pisci, ki so obravnavali to problematiko, pa si poleg tega niso bili edini, ali naj jim taka ugodnost sploh pripada, saj za pogozdovanje dejansko niso skrbeli posestniki sami. Že sicer naj bi čez nekaj desetletij dobili pogozdena zemljišča visoke vrednosti, in to brez posebnega truda in lastnega vložka. Le zreti so morali dovolj v prihodnost, biti potrpežljivi in zaupati oblasti, da ve, kaj je zanje dobro.³¹

Pogozdovanje ni potekalo kot enotna akcija, saj se ga je vsaka dežela lotevala po svoje in v skladu z zakonodajo, ki jo je sprejemala. Prvi je zakon o pogozdovanju sprejel Trst, leta 1881, sledile pa so mu še Goriška in Gradiščanska leta 1883, Kranjska leta 1885 ter Istra in Kvarnerski otoki leta 1886.³² Predpisovali so ukrepe in kazni za neposlušne lastnike, organizirali dobavo sadik ter določali postopke določanja zemljišč, ki naj bi jih bilo treba pogozditi.³³ Zadnje se je pogosto izkazalo za jabolko spora. Prebivalci so bili že od začetka vse prej kot navdušeni nad načrti oblasti. Nasprotovali so omejevanju paše in steljarjenja, potrebovali so drva za ogrevanje in niso se bili pripravljene odpovedati svojim navadam. Zakon o pogozdovanju Krasa v vojvodini Kranjski, ki je bil sprejet 9. marca 1885,³⁴ je v svojem prvem členu sicer določal, da mora pogozdovanje potekati brez škode za glavno gospodarsko dejavnost posestnika, česar pa ni bilo mogoče zagotoviti. Dokler je pogozdovanje potekalo na občinskih zemljiščih, na t. i. »občinski paši«, ga je prebivalstvo načeloma podpiralo in pri njem sodelovalo, čeprav so nekateri že ob tem opozarjali, da se izgublajo dragocene pašne površine in da kmetom nihče ne bo pokrnil izpada dohodka. Ko pa naj bi pogozdovanje začeli na zasebnih zemljiščih, stvari niso več potekale tako gladko. Upirali so se kopanju jam in celo sabotirali že posajena območja.³⁵ Zaradi pritiska zemljiških posestnikov so v drevsnicah poleg črnega bora vzgajali tudi večje število sadik listnatih drevesnih

30 Rubbia, *Petindvajset let pogozdovanja Krasa*, 14.

31 Ibid., 79, 80.

32 Franjo Jurhar, Jože Miklavžič, Franjo Sevnik in Bogdan Žagar, *Gozd na krasu Slovenskega primorja* (Ljubljana: Tehniški muzej Slovenije, 1963), 27.

33 Perko, *Od ogolelega*, 66–90.

34 »Zakon z dné 9. marca 1885 o pogozdovanju Krasa v vojvodini Kranjski,« *Deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino* 37, 21. 11. 1885.

35 SI_PAK_KP/0629, t. e. 1, a. e. 11, št. 21. Gl. tudi Franc Bunc, »Besedica o Krasu s kratkim opisom Komenske fare,« *Kmetijske in rokodelske novice* 11, 20. 4. 1853, št. 32, 125, 126. »Poročilo o delovanju komisije za pogozdovanje Krasa v pokn. grofovini goriško-gradiščanski za l- 1901, priloga 6,« v: *Poročilo deželnemu zboru poknežene grofovine Goriško-Gradiščanske o delovanju deželnega odbora od 1. januarja do konca decembra 1902* (Gorica: Deželni odbor, 1903), 1.

vrst, ki bi bolj ustrezale njihovim potrebam.³⁶ Izbiranje površin za pogozdovanje je bilo nesistematično, nasadi so bili raztreseni in neobsežni, saj so posestniki sprva oddajali manjše dele posesti, ozke pasove večjih naklonov, ki so jih že sicer težko obdelovali. Skoraj vse delo je temeljilo na podlagi prostovoljnosti in ohlapnih dogovorov z lastniki zemljišč. Ti so si lahko tudi premislili in zemljišča ponovno namenili prvotni rabi. Pogosto so se namreč izgovarjali, da so nasadi propadli, da so se sadike zaradi suše posušile in da so zato ponovno začeli pašo. Skoraj nemogoče je bilo dokazati, ali so se sadike posušile same ali pa je šlo za namerno sabotžo, ki se je ponavadi zgodila po tem, ko posestniki niso bili zadovoljni z izplenom in ugodnostmi, ki so jih bili deležni. Zakonska regulativa je bila namreč pomanjkljiva in pravih posledic za posestnike v takih primerih ni bilo.³⁷ Veljavni zakoni so dobro ščitili obstoječe gozdove, obstoj novih pogozditev pa je bil skoraj v celoti odvisen od »trdovratnosti nekaterih kratkovidnih kraških posestnikov, katerim je več za borni košček paše, kot prihodnji gozd, s katerim bi se dosegla večja dobičkonosnost njihove pašnje in polja«. Posestniki so želeli in pričakovali takojšnje in oprijemljive koristi, obljube o »blagodejnem vplivu gozda na lokalne klimatične razmere in razvoj dežel« so jih manj zanimale. Konrad Rubbia, član in strokovni poslovodja pogozdovalne komisije za Kranjsko, se je pritoževal, da lokalni prebivalci »malo ali sploh ne umevajo« teh višjih ciljev, in je bil do njih kritičen, saj naj bi vedno iskali le osebno korist, za skupno korist pa naj bi jim bilo bolj malo mar. Celo takrat, ko je zapisal, da ubožni kraški prebivalci pogosto izkopavajo drevesne korenine, da si napravijo nekaj drv za kurjavo, ga je skrbela predvsem usoda nasadov, ki se v takih razmerah ne morejo razvijati. Potreben naj bi bil torej zakon, ki bi Kraševce prisilil v ravnanje, ki bi bilo v korist skupnemu blagru in njim samim in v skladu s katerim bi morali opustiti dotedanjo trmo.³⁸ Potem ko je neuko prebivalstvo, ki se ne zaveda dovolj »splošnodruženega oziroma gospodarskega pomena gozdov in tudi ne pozna naravnih oziroma ekoloških zakonitosti njihovega razvoja«, povzročilo krčenje in pustošenje gozdov, se je nato še upiralo prizadevanjem oblasti in znanstvenikov, zaradi česar je bilo nujno opustiti zgolj propagandni pristop in uporabiti tudi prisilo, kadar je bilo to potrebno.³⁹

V prvih desetletjih se je o pogozdovanju predvsem veliko govorilo in pisalo, dosego pa bolj malo, saj so se neuspeli poskusi vrstili drug za drugim, največja ovira pa naj bi bili prav trmasti kraški prebivalci in njihove življenjske razmere, zaradi katerih so se z vsemi sredstvi upirali posegom v njihovo dotedanje gospodarjenje. Prostovoljnega sodelovanja je bilo dokončno konec, ko so bili zaradi zmanjšanja pašnih površin prisiljeni v zmanjševanje števila živine. Dolgoročne koristi so jim bolj malo koristile, če svojih družin niso mogli nahraniti v tistem trenutku, gozdarski strokovnjaki pa so se zavedali, da samo s sprejemanjem zakonodaje ne bo pravega napredka, saj nadzora na terenu dejansko ni bilo mogoče izvajati. Kazni, ki jih je zakonodajalec predvidel, so bile prenizke, da bi prebivalstvo resnično odvrnile od gozdnih prestopkov. Rubbia si je zato

36 Rubbia, *Petindvajset let pogozdovanja Krasa*, 14.

37 Ibid., 15.

38 Ibid., 19–22.

39 Jurhar et al., *Gozd na krasu*, 19.

odkrito prizadeval, da bi vsaj za najhujše prestopke in namerna poškodovanja nasadov poleg denarnih kazni uvedli tudi zaporne kazni, saj denarja od ubožnega prebivalstva največkrat sploh ni bilo mogoče izterjati.⁴⁰ Zakon je v skrajnih primerih sicer predvidel tudi možnost razlastitve posestnika, če bi ta svoje obveznosti prelomil, vendar je veljalo prepričanje, da bi tako ravnanje med prebivalstvom vzbudilo predvsem odpor, kar bi dolgoročno le škodovalo pogozdovanju.⁴¹ V časopisju je sicer zaslediti opozorila, da se javno mnenje obrača proti pogozdovanju predvsem zato, ker to ne daje pravih rezultatov. Posestniki naj pogozdovanju ne bi nasprotovali zaradi lastne trme, temveč zato, ker jim jemlje možnosti za preživetje, omejuje živinorejo in rejo drobnice ter jih obremenjuje z dodatnim težaškim delom. Časopis *Edinost* se je odločno postavil na stran Kraševcev in poudaril, da še tako plemenita ideja ne more opravičevati stradanja med prebivalstvom, zato naj bi bilo treba pogozdovanje začasno ustaviti in premisliti, kako naprej. Kmet, ki je bil prisiljen v delo pri pogozdovanju, je zanemarjal ostale opravke, ko so se sadike posušile, pa mu na koncu ni ostalo drugega od prekopanega in povsem uničenega zemljišča, po katerem je bilo zaradi številnih jam nevarno celo hoditi in ki je bilo neprimerno za pašo. Oblast bi morala po mnenju pisca kmetu bolj zaupati in mu prepustiti presojo o tem, čemu namenja lastna zemljišča, saj ne nazadnje z njimi gospodarja iz generacije v generacijo. Soliti pamet kmetu na daljavo in iz uradov naj bi bilo povsem zgrešeno. Namesto tega naj bi vlada podprla marljive posestnike, da bi z veseljem čistili, pogozdovali in oskrbovali zemljišča, za katera bi sami presodili, da jih lahko namenijo pogozdovanju. Oblast bi morala kmetom prisluhni, predvsem pa poskrbeti, da trud in delo kmetov ne bi bila zaman.⁴²

Prvotne ideje o napredku, ki naj bi ga bilo mogoče doseči v obdobju pičlih treh let, so se izkazale za nerealne. Postajalo je očitno, da se bodo ljudje morali odreči vsakemu poseganju v gozd vsaj za dobo 15–20 let, česar pa pri tako ekstenzivnem kmetijstvu ni bilo mogoče uresničiti. Celo načrt, po katerem naj bi črni bor po eni generaciji odstranili in ga začeli nadomeščati z mešanimi naravnimi sestoji, se je uresničeval precej počasneje od načrtovanega.⁴³ Vedno znova so se odpirala vprašanja o lastništvu in nadomestilu davkov za zemljišča, ki so bila predvidena za pogozdovanje, ter o tem, kdo naj bi nosil finančno breme pogozdovanja. Lastnikom zemljišč so sicer namerali zagotavljati sadike, ti pa naj bi prispevali lastno delo in drug material. Če lastnik pogozdovanja ne bi izvedel, je bil kot skrajni ukrep predviden celo zaseg zemljišča. Poleg tega so predvideli drastično omejevanje števila drobnice in celo povsem prepovedovali kozjerejo, ki je veljala za najbolj problematično.⁴⁴ Spodbujali naj bi krmljenje živine v hlevih, kmete naj bi poučili, kako koristen bi bil gnoj, ki bi ga lahko pridobili, aktivno pa naj bi jih spodbujali tudi k prehodu na krmljenje prašičev.⁴⁵ Delo, ki naj bi

40 Rubbia, *Petindvajset let pogozdovanja Krasa*, 22, 23.

41 Ibid., 26.

42 »Dopisi. S Kraškega roba,« *Edinost*, 29. 6. 1881, 2.

43 A. Fleišman, »Goli in pusti kras v 3 letih v mlade seženj visoke boršte spreobniti,« *Kmetijske in rokodelske novice* 8, 30. 10.; 6. 11.; 13. 11.; 18. 12. 1850.

44 Perko, *Od oglelega*, 58 ter 122–25.

45 Rubbia, *Petindvajset let pogozdovanja Krasa*, 11, 12.

ga prebivalstvo opravljalo, je bilo zares težaško: zemljo je bilo treba prerahljati, narediti brazde, odstranjevati kamenje, prinašati rodovitno prst, nove nasade pa je bilo treba tudi pleti, zalivati itd. Poudarjali so nujnost ograjevanja zasaditev zaradi zaščite pred živino, kar pa je moral izvesti vsak lastnik sam. Sprva so jim obljubljali, da bo paša omejena v obdobju 10–12 let, nato pa se je izkazalo, da bo to obdobje moralo biti precej daljše. Poskušali so vzpostaviti sistem, po katerem bi lastniki živine nadomeščali pravico do paše s pogozdovanjem. Lastniki krav in volov naj bi za vsako glavo živine, ki se pase na gmajnah ali po soseskinih gozdovih, posadili 50–100 sadik, pri teletih in ovcah pa 25–50 sadik. Ljudi so spodbujali tudi k simbolnim zasaditvam – denimo ob poroki naj bi zasadili od 100 do 1000 sadik, prav tako pa tudi ob posebnih slovesnostih, kot so prihod novega duhovnika, nove maše, birme in razne obletnice. Take zasaditve bi imele posebno spominsko pa tudi vzgojno vlogo, možnost, da bi prišlo do nezakonitega poseganja v take nasade, pa naj bi se pomembno zmanjšala. Zlasti otroci naj bi razvili iskreno čustven odnos do posameznega nasada in bi ga varovali ter oskrbovali do konca svojega življenja.⁴⁶ Cilj tako ni bilo zgolj pogozdovanje, temveč tudi prevzgoja, saj naj bi »rodu kraških prebivalcev, privzetih k pogozdovalnemu delom, vcimila ljubezen do gozda«, tako pa bi spoznali »njega blagodejen vpliv« in se ga naučili ceniti ne samo zaradi njegove »plodonosnosti«, temveč tudi zato, ker predstavlja višjo vrednoto.⁴⁷

Društvo za pogozdovanje v Avstrijsko-ilirskem primorju je aktivno vabilo družbenike, ki bi želeli odstopiti svoja zemljišča za pogozdovanje, kdor pa ni razpolagal z zemljišči, je lahko postal »pripomočni družbenik« ter prispeval delo in svoje znanje. Ker v objavah niso znali jasno definirati kratkoročnih ali vsaj srednjeročnih prednosti vstopa v omenjeno društvo, je bilo odziva malo, saj se ljudje niso želeli odreči zemlji v imenu napredka, ki bi nastopil šele čez pet in več desetletij.⁴⁸ Kmetje so se upirali poseganju v svoje navade in način dela. Nenadoma so oblasti namreč želele nadzorovati in regulirati tudi najbolj banalne vsakodnevne opravke, kot je bila izbira poti, po kateri so lahko gnali drobnico na pašo. Povsem so želeli prepovedati pašo volov, ki so polomili tudi večja drevesa, pri paši ovc pa naj bi obveljalo pravilo, da se lahko pasejo na območjih, kjer so sadike že večje od enega metra. Prepovedovali so jim pašo brez nadzora in puščanje živali na pašniku ponoči, posebej natančno pa so poskušali regulirati pašo koz. Ta naj bi bila dovoljena le na posebej označenih pašnikih, ki naj bi jih po navodilih oblasti označili s piramidami iz kamenja, pobarvanega z belim apnom. Poleg paše je bilo omejeno tudi grabljenje listja in trave, kar je bilo dovoljeno delati le še na vsaka tri leta, in še to zgolj z lesenimi grabljami, medtem ko je bila uporaba železnih strogo prepovedana. Lastnik je bil poleg tega dolžan zatirati insekte, ki bi lahko škodovali novim nasadom, pa tudi skrbeti za varstvo pred požari, kar je vključevalo skrb za kamnite zidove, oskrbovanje poti in celo požarno stražo. Pri nasadih na občinskih zemljiščih je obveznost padla na celotno skupnost.⁴⁹ Vzpostavila se je tradicija

46 SI_PAK_KP/0629, t. e. 3, a. e. 25, spis 9.

47 Rubbia, *Petindvajset let pogozdovanja Krasa*, 1.

48 SI_PAK_KP/0629, t. e. 1, a. e. 11, št. 48.

49 SI_PAK_KP/0638, t. e. 1, a. e. 7.

delovnih akcij, na katerih so odstranjevali plevel, kosili nasade, izvajali dopolnitve v nasadih in rezali zapredke pinijevega sprevodnega prelca skupaj z vejami. Delovnih akcij se je moral udeležiti vsaj en član posameznega gospodinjstva, pri čemer je moral prinesiti svoje orodje in poskrbeti za svojo prehrano.⁵⁰ Tudi pri novačenju delovne sile, ki naj bi pogozdovanje izvajala, se je precej zatikalo. Moški so se delu pri pogozdovanju izogibali, saj je potekalo takrat, ko so tudi na kmetijah imeli veliko dela, poleg tega pa so v Trstu lahko zaslužili precej več. Za pogozdovanje najtežje dostopnih območij na Nanosu, kjer jim je do leta 1911 uspelo pogozditi le 102 ha od načrtovanih 636 ha zemljišč, je bilo nasploh težko dobiti delavce, saj so bila zemljišča, namenjena pogozdovanju, kar štiri ure hoje oddaljena od najbližjih naselij. Za delavce je bilo zato nujno urediti »udobna zavetišča« in poskrbeti za njihovo prehrano. Načrtovalci pogozdovanja so bili prisiljeni v kompromise. Za delo v najtežjih razmerah so ponujali višje plačilo, vendar je 20 vinarjev višja plača le redke premamila do te mere, da bi odtehtala delo v težkih in neprijaznih vremenskih razmerah. Vsak dodatni strošek je bil pri koordinatorjih pogozdovanja vzrok za negodovanje, saj so se zavedali, da pomeni manj posajenih sadik. Oblast je razmišljala tudi o izkoriščanju prisilnega dela in o pritegnitvi kaznjencev, ki bi jamice za sadike lahko kopali zastonj, vendar so to misel nazadnje opustili. Zapornike bi na tako razdrobljenem ozemlju težko nadzorovali, poleg tega je bilo nesprejemljivo, da bi zločinci delali ob ženskah in otrocih, ki so sadike dejansko posadili. Še dodatno razočaranje je bilo, da se je lokalno prebivalstvo izogibalo delu – oblast je namreč pričakovala, da bodo ubožni prebivalci veseli zaslužka, dejansko pa so se ga otepali. Število delavcev, ki je sodelovalo pri pogozdovanju, je nihalo, v povprečju je na leto delalo 2.400 delavcev, kar je predstavljalo približno 10 odstotkov lokalnega prebivalstva. Ker pa so se na delo javljali predvsem ženske in otroci, je pogozdovanje potekalo zelo počasi. Vse ostrejšo nasprotovanje prebivalcev je izhajalo tudi iz dejstva, da je bilo pogozdovanje najbolj ogolelih predelov mogoče le ob dovažanju rodovitne zemlje, ki jo je bilo treba od nekod izkopati in jo pripeljati na zemljišča, predvidena za pogozditev. Tako ravnanje je bilo povsem v nasprotju z željami in interesi lokalnega prebivalstva, ki se tako ni več odpovedovalo le paši, temveč tudi rodovitni prsti, na kateri bi si lahko pridelali hrano.⁵¹

Nasadi, ki so bili vzpostavljeni s toliko truda in stroški, so v velikem številu propadali zaradi neugodnih tal, vremenskih razmer, škodljivcev, škode, ki so jo povzročali ljudje, in požarov, ki jih je povzročala železnica. O požarih, ki so se širili zlasti v poletnih mesecih, je obstajalo veliko teorij. Konrad Rubbia je poročal, da je med letoma 1887 in 1911 pogorelo več kot 96 ha pogozdenih območij, od katerih naj bi jih 58 ha pogorelo zaradi neprevidnosti, 16,5 ha naj bi pogorelo zaradi isker, ki jih je povzročil železniški promet, še 21 ha pa naj bi pogorelo iz neznanega vzroka. Po nekaterih tezah naj bi bili ti požari večinoma podtaknjeni,⁵² čeprav je Rubbia zatrjeval, da so poškodovanja gozda »iz hudobnosti« redka in še to največkrat v obliki ruvanja pravkar

50 SI_PAK_KP/0638, t. e. 1, a. e. 6.

51 Rubbia, *Petindvajset let pogozdovanja Krasa*, 41–43.

52 Panjek, *Kulturna krajina*, 105, 106.

posajenih sadik, saj so se kmetje požarov načeloma bali. Navedel je tudi, da bolj kot s požiganjem škoda nastaja zato, ker ljudje nadaljujejo pašo, največkrat pa naj bi bili krivi mladoletni pastirji, ki so živali nezadostno nadzorovali. Med letoma 1887 in 1911 so tako obravnavali 567 prestopkov, od tega je bilo kar 370 primerov nedovoljene paše v nasadih.⁵³ Komisija za pogozdovanje krasa si je želela pridobiti tudi pravico do oskrbovanja nasadov, predvsem pa naj bi ji pripadala pravica do odločitve, kdaj gospodarjenje s posameznim zemljiščem ponovno prepustiti lastniku. Strokovnjaki naj bi bolje od lastnikov vedeli, kaj nasadi potrebujejo, kdaj je treba izvesti posamezna dela, saj so bili sicer tudi sprva uspešni nasadi obsojeni na propad. Če nasadov niso požigali in ruvali, so se namreč pogosto posluževali tihega, pasivnega sabotiranja. Sadike bi namreč morali redno zalivati, okolico pa okopavati in odstranjevati plevel, na kar pa so lastniki ponavadi preprosto pozabili.⁵⁴

Pogozdovanje po drugi svetovni vojni: popolna prenova naravnega okolja, družbe in ljudi

Pogozdovanje je po drugi svetovni vojni dobilo nov zagon, saj je bilo vključeno v petletni načrt FLRJ, ki je predvideval pogozdovanje 100.000 ha površin na območju celotne Jugoslavije.

Oblast je v zvezi z gozdovi imela velika pričakovanja. Les je v prvih letih po drugi svetovni vojni veljal za enega redkih jugoslovanskih izvoznih artiklov, s prodajo katerega je bilo mogoče priti do deviz, ki so bile potrebne za nakup najrazličnejše mehanizacije iz tujine. Prodaja lesa je pogosto potekala s kompenzacijsko prodajo prek gospodarskih subjektov v Trstu. Postopki so bili dolgi, večje število posrednikov pa je pomenilo tudi negotov izid prodaje. Na to kaže primer iz leta 1947, ko so iz kompenzacijske prodaje 3.500 m³ rezanega lesa prek tržaških posrednikov pričakovali deset tovornjakov in nekaj drugih delovnih strojev, po mesecih čakanja pa so dobili le dva rabljena tovornjaka. Na tak način niso mogli uvajati potrebnih novosti v delovni proces, ki je ostajal na ekstenzivni ravni.⁵⁵ Sanacija gozdarstva naj bi potekala z roko v roki z modernizacijo mehanizacije, projektirano »gazifikacijo in elektrifikacijo« ter zamenjavo drv za lignit, kar bi omogočilo ravnovesje v potrošnji lesa in drv, povezana pa je bila z velikimi investicijami v rudarstvo.⁵⁶ Ideološki naboj je bil izjemno prisoten: tako kot so se med vojno borili proti nemškemu okupatorju, so se sedaj nameravali boriti proti škodljivim posledicam nemške šole gozdarstva in »žalostn[i] dediščin[i] kulturnih okupatorjev«.⁵⁷

⁵³ Rubbia, *Petindvajset let pogozdovanja Krasa*, 58.

⁵⁴ Ibid., 78.

⁵⁵ SI AS 118, t. e. 34, 2961/1, gl. tudi »Gozdarstvo Slovenije je v preteklem letu prispevalo velik delež h graditvi socializma,« *Ljudska pravica*, 6. 1. 1951, 1, 2.

⁵⁶ SI AS 244, t. e. 13, mapa 21.

⁵⁷ SI AS 675, t. e. 13, Kumulativno in mesečno poročilo o lubadarju št. 8, št. 118/47. Gl. tudi Jože Šlander, *Zaščita šuma u Sloveniji (stanje i problematika)* (1948), <https://www.zdravgozd.si/dat/pdp/19480930.pdf>, pridobljeno 8. 9. 2021.

Zakon o petletnem planu je na področju gozdarstva predpisoval racionalno izkoriščanje gozdov, varčevanje z drvi za kurjavo in gradbenim lesom ter ukrepe za zaščito gozdov pred poškodbami in elementarnimi nesrečami. V petih letih naj bi z uporabo mehanizacije dosegli racionalizacijo dela pri sekanju in transportu lesa ter izobrazili potrebni strokovni kader, predvsem pa pogozdovali. V primerjavi z letom 1939, ko je bilo pogozdenih nekaj več kot 9.000 ha površin, naj bi do leta 1951 vsako leto pogozdili vsaj 20.000 ha, medtem ko naj bi sečnjo zavrli in s tem omogočili gozdu, da si opomore od let prekomernega izkoriščanja. Začeli so načrtno znanstveno delo, ki je pokazalo, da se prst na Krasu obnavlja počasneje, iskali pa so tudi možnosti preseganja težav, ki jih je povzročala njena zakisanost. Neizpodbitno je postalo dejstvo, da je zaradi ogolelosti Krasa prišlo do spremenjenega podnebja, zaradi česar so nekoč avtohtone vrste postale dejansko neprimerne. Študije, ki so nastajale po drugi svetovni vojni, so pričakovale, da bo črni bor izboljšal razmere in bo prehod v prvotno stanje vegetacije relativno enostaven. Vse nadaljnje delo naj bi slonelo na povečanih investicijah v gozdno gospodarstvo, in sicer za več kot 400 odstotkov v primerjavi z letom 1939. Na vsem tem naj bi sloneli pospešen razvoj lesne industrije, modernizacija lesnih žag ter začetek industrijske proizvodnje pohištva in montažnih hiš.⁵⁸ »Jugoslovanski oz. slovenski kras« je veljal za enega najtežjih problemov jugoslovskega oziroma slovenskega narodnega gospodarstva. Pisci poudarjajo, da gre za precej globlja vprašanja kot zgolj to, kako meliorirati degradirana zemljišča, kako pogozditi in izboljšati obstoječe gozdove. V nekaj desetletjih naj bi dosegli popolno prenovu naravnega okolja in tudi družbe. Odpravili naj bi stihijsko delo, dvignili proizvodnjo, aktivirali kraško območje v gozdnogospodarskem pogledu, izboljšali videz pokrajine in dali ljudem novo perspektivo.⁵⁹ Pogozdovanje je tako dobilo izrazito ideološko komponento: šlo je za reševanje prebivalstva, ki je bilo stoletja dolgo podjarmljeno in obsojeno na revščino in životarjenje. Gospodarsko zaostalost, ki je izvirala iz nerazvitega kmetijstva, pa tudi nizko kulturno raven podeželskega prebivalstva naj bi rešili s splošnim družbenim in industrijskim napredkom.⁶⁰ Ob fotografiji borovega gozda lahko v *Gozdarskem vestniku* preberemo vznesene besede, da so bori »podobni vojski na zmagoslavnem nezadržnem pohodu« in da jih je zmeraj več, »kot partizanov v času narodno osvobodilne borbe«. Nova socialistična oblast naj bi ponovno ozelelenela ozemlja, ki so jih tujci najgloblje prizadeli, med njimi predvsem Kras, ki naj bi ga opustošilo že izkoriščanje Beneške republike, nato pa še italijanska fašistična država. Ta ne samo da ni ustvarila novih pogozditev, temveč je še dodatno izčrpala naravne vire tega območja. »Okupatorjeva sekira je zapustila svoje sledove«, saj so Italijani samo nekaj let pogozdovali s črnim borom, povsem zanemarili začetno delo in pri pretvarjanju borovih nasadov celo izsekali vse boljše drevje v starejših kraških nasadih.⁶¹ Socialistično plansko gospodarstvo naj bi v novih političnih, gospodarskih in družbenih razmerah prineslo dokončno rešitev »republiškega problema prvega

58 »Zakon o petletnem planu,« *Gozdarski vestnik* 6 (1947), 80.

59 Jurhar et al., *Gozd na krasu*, 7–13.

60 Ibid., 7.

61 Beltram, »Pogozdovanje Krasa ni problem,« 13, 14 ter 37.

reda«. Uveljavila se je teza, da pogozdovanje ni gojitveno-tehnični, temveč pretežno socialnoekonomski problem, njegovo reševanje pa je odvisno od tega, koliko sredstev je ljudska skupnost pripravljena žrtvovati v ta namen in koliko je pripravljena vlagati v preseganje gospodarske in kulturne zaostalosti ljudstva.⁶²

Velik zagon pogozdovanja v letih neposredno po drugi svetovni vojni, ko so potekale številne prostovoljne delovne pogozdovalne akcije, je že med letoma 1948 in 1952 doživel zastoj, saj so zaradi pomanjkanja denarnih in materialnih sredstev omejili melioracijska in obnovitvena dela, kraški gozdovi pa so začasno celo izgubili »pasivni« značaj in so morali prispevati svoj delež k premagovanju gospodarskih težav. Do leta 1947 so mnogi dvomili o smotrnosti vlaganja v gospodarski razvoj območja tudi zaradi nejasnih pristojnosti, ki so izhajale iz nedokončane mejne razdelitve.⁶³ Pristojnost nad območjem je bila formalno še vedno razdeljena, prehodi med enim in drugim delom so bili negotovi, izmenjavo pa so še bolj omejevale različne denarne valute, ki so veljale na vsakem od območij.⁶⁴

Pogozdovanje kraških površin, ki je bilo vključeno v povojni petletni načrt, je po mnenju gozdarskih strokovnjakov sicer potekalo prepočasi, upanje pa je vendarle vzbujalo dejstvo, da se je uspeh pogozdovanja bistveno dvignil. Če je pred drugo svetovno vojno veljalo, da je uspeh pogozditev približno 30-odstoten, pa se je po drugi svetovni vojni ta gibal med 80 in 90 odstotki, kar so pripisovali spremenjeni tehniki pogozdovanja, uporabi mehanizacije, gnojil in pesticidov.⁶⁵ Preboj naj bi omogočal zlasti pesticid Lindan, ki so ga dodajali kontaktno, h koreninam ob pogozdovanju, pri čemer je bilo doziranje zelo približno in pogosto po načelu »raje več kot manj«. Strup se je tako znašel neposredno v prsti, UV-žarki in veter niso imeli vpliva nanj, učinkovitost je bila podaljšana, žal pa je bilo precej olajšano tudi razširjanje insekticida v pitno vodo.⁶⁶ Uporaba Lindana, ki je bil organoklorova spojina, naj bi učinkovitost pogozdovanja dvignila na kar 98 odstotkov, zato so z velikim obžalovanjem poročali, da jim ga ni uspelo pridobiti v zadostnih količinah.⁶⁷ Uspehi načrtno vodenega planskega gospodarjenja naj bi bili kljub temu vidni. Če so med letoma 1876 in 1915 na Slovenskem pogozdili približno 10.000 ha kraškega površja, jim je samo med letoma 1946 in 1955 uspelo pogozditi kar 4.822 ha, kar je vzbujalo optimizem, kljub dejstvu, da se pogozdene površine niso povečevale v skladu s prvotnimi načrti. Gozdarski strokovnjaki so namreč že v 50. letih začeli poudarjati, da v središču pozornosti ne sme biti zgolj pogozdovanje, temveč da mora na Krasu potekati dvojni proces: zasajanje površin s črnim borom in pretvarjanje borovih nasadov v bolj naravne, mešane gozdove. Črni bor je veljal za popolno drevesno vrsto, ki je dovolj skromna, da se ukorenini tudi na golem kraškem kamnu, in istočasno dovolj vzdržljiva, da zmore kljubovati

62 Jurhar, et al., *Gozd na krasu*, 10–12.

63 Ibid., 30, 31.

64 SI_PAK_KP/0795, t. e. 3, Kronika pogozdovalnih del, 1949, Splošno – potek pogozdovalnih del od l. 1945 do l. 1948.

65 Jurhar et al., *Gozd na krasu*, 55.

66 SI_PAK_KP/0795, t. e. 6, Sekcija za pogozdovanje in melioracijo Krasa Gorica, Dopisi, 1958.

67 SI_PAK_KP/0795, t. e. 3, Zapisnik o delovnem sestanku delovodij objektov, 1958.

burji, suši in pomanjkanju zračne vlage, kljub temu pa naj bi jo v naslednji generaciji zamenjale tradicionalne, listopadne vrste.⁶⁸

Projekt je bil pri nosilcih oblasti sprva deležen močne deklarativne pa tudi finančne podpore. Stroški projekta so bili vrtoglavi in pojavljali so se pomisleki o smiselnosti teh investicij. Stroški pogozdovanja na Krasu so znašali 34.000 din na hektar in so poleg samega pogozdovanja vključevali še plače in dnine, nakup sadik, prevoze, režijo, stroške postavljanja suhih zidov, čiščenje novih nasadov, delo v drevesnicah in zatiranje pinijevega sprevodnega prelca. Za 1.500 ha nasadov so porabili neverjetnih 111 milijonov dinarjev. Zatiranje škodljivcev in nabava različnih insekticidov, predvsem Pantakana (DDT) in modre galice, sta stroške še povečevala.⁶⁹ Pogozdovanje je bilo formalno del boja za uresničitev petletnega načrta in ob doseganju ciljev so pričakovali razmah, ki so ga doživljale druge panoge gospodarstva, obstajal pa je še podrobnejši, desetletni načrt, ki je predvideval pogozditev vseh posek, pogorišč in čistin v gozdovih ter pogozditev drugih neobraslih površin. Kras je imel v teh načrtih poseben status, saj so za doseganje ciljev postavili drugačno časovnico. Zaradi izjemne degeneriranosti površja so cilje na Krasu nameravali doseči v 20 letih. Za slovensko gozdarstvo je bila enako pomembna tudi konverzija, kratkoročno predvsem nižinskih smrekovih sestojev, dolgoročno pa tudi borovih sestojev, ki so jih ustvarjali z izjemnimi napori. Načrtovali so 15.000 ha novopogozdenih ogolelih kraških zemljišč, 9.000 ha spopolnitev, 4.000 ha premen in 500 ha melioriranih pašnikov, za kar so predvideli skoraj 2.000.000 sadik, ki naj bi jih vzgojili v 94 stalnih in 34 manjših drevesnicah.⁷⁰ Glede melioracije pašnikov so se sicer kresala mnenja, saj ni bilo jasno, kdo naj bi nosil njene stroške, jasno pa je bilo, da jo je bilo treba izvesti, saj bi se Kraševci sicer branili pogozdovanja obstoječih pašnikov. Ob vseh velikopoteznih načrtih so do leta 1950 dosegli le 30-odstotno realizacijo. Pomanjkanje delovne sile je bilo očitno na vseh področjih – ko so v letu 1950 zaprosili za 450 delavcev, so jih dobili le 220, med katere so prištevali tudi otroke, ženske in starčke, ki so bili za težko fizično delo in kopanje jam v trd kraški teren povsem neustrezni.⁷¹ Vodilni so pričakovali, da bodo delavci, pa tudi številni prostovoljci, kopali z zanosom, na krilih idej o boljši in pravičnejši družbi in lepši prihodnosti, dejansko pa so se celo zaposleni pri enotah Sekcije za pogozdovanje in melioracijo Krasa delu množično izmikali, posedali po grmovju, se izgovarjali na slabo vreme ali preprosto raje pobirali krompir.⁷² Razočaranje je očitno tudi iz dokumentov Sekcije za pogozdovanje in melioracijo Krasa, ko ji je Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in lesno industrijo dodelilo le šest stalnih čuvajev, saj bi za zaščito že pogozdenih območij, obnovo degeneriranih gozdov in varstvo pred požari potrebovali veliko več kadra. Denarna sredstva, ki so jih namenjali sekcijam za pogozdovanje, so se iz leta v leto zmanjševala, tako da so dobivale od 20 do 42 odstotkov

68 Stanislav Fras, *Pomen črnega bora za pogozdovanje Krasa in njegovi abiotični ter biotični škodljivi spremljevalci* (Ljubljana: [samozal.], 1959), 11, 12, 14 ter 17. Gl. tudi Perko, *Od ogolelega*, 213, 214.

69 SI AS 244, t. e. 13, mapa 21.

70 SI AS 244, t. e. 15, Desetletni perspektivni plan obnove gozdov.

71 SI AS 244, t. e. 56, Pogozdovanje Krasa.

72 SI_PAK_KP/0795, t. e. 3, Zapisnik 2. redne mesečne konference delovodij objektov, 1958.

manj denarja. Naloge, ki naj bi jih opravljale, so obsegale vse od organizacije nabiranja semena, pobiranja kamenja, poseka grmišč in brinja, pogozdovanja vetrolovnih pasov pa do upravljanja krajevnih drevesnic. V letih neposredno po drugi svetovni vojni, ko je vladalo vsesplošno pomanjkanje, je bilo težko dosegati administrativno določene cilje. Realnost je bila taka, da so bili denimo delavci v drevesnicah in gozdni čuvaji bos, da niso imeli niti osnovne ustrezne obleke in obutve, da so delali brez ustreznih prevoznih sredstev – imeli so le eno motorno kolo, ki pa je bilo brez platišč in zračnic, tako da so morali vse naloge opravljati peš, kar je pomenilo, da so na dan morali prehoditi tudi do 40 km, delavci pa so kar naprej grozili z odhodom. Na lokalni ravni so pogrešali ljudi, ki bi se načrtno ukvarjali z buditeljsko vlogo ali aktivističnim delom med prebivalstvom, ki se je pogosto še vedno oklepalo svojih pašnikov, paslo koze in se ni želelo podrežati skupnemu dobremu.⁷³ V poročilih s terena je mogoče zaznati opozorila, da naj bi bil ves napredek na področju osveščanja prebivalstva o pomembnosti pogozdovanja, dosežen na začetku 20. stoletja, v obdobju fašizma pozabljen. Ljudje so se spet upirali pogozdovanju pašnikov in se niso bili pripravljeni odrekati v korist rezultatov, ki naj bi se pokazali šele čez pol stoletja in več. Obljub o spremembi klime preprosto prebivalstvo ni razumelo in temu ni pripisovalo posebne vrednosti ali pa se jim je celo odkrito posmehovalo. Ker tudi prisila in represija očitno nista prinašali pravih rezultatov, se je pojavilo prepričanje o nujnosti nove strategije, s katero bi pritegnili ljudi in jih navdušili za skupne delovne akcije. Ob zmanjševanju pomena kmetijstva, naraščajoči industrializaciji in vse bolj opaznem izseljevanju ljudi s podeželja v mesta je bilo namreč celo za gašenje pogostih požarov težko pridobiti ljudi, saj je veljalo, da gori le »gmajna«, ki je sama po sebi brez vrednosti, še manj pa naj bi se ljudje odzivali na ukaze o nujnosti odstranjevanja gnezd pinijevega sprevodnega prelca. Sprva so imeli to opravilo še najraje, saj so imeli izgovor za sekanje vej in pridobivanje lesa, z višanjem ekonomskega standarda pa jim je to postalo nepotrebno in je pomenilo zgolj še izgubo časa.⁷⁴

Vzdušje se z leti ni popravljalo in lastniki gozdov so se počutili oškodovane tudi zaradi tega, ker zanje Uredba o obvezni sečnji in oddaji lesa in postranskih gozdnih proizvodov, sprejeta 11. aprila 1949, ni bila odpravljena niti takrat, ko je Vlada LRS odpravila obvezen odkup kmetijskih pridelkov, mesa, mršavih prašičev, mleka, krompirja in fižola. Lastniki nedržavnih gozdov so morali še naprej izpolnjevati obveznosti, ki jih je predpisovala uredba, omejevali pa so jim tudi količine lesa, ki so ga smeli posekati za lastne potrebe.⁷⁵ Kmetje so se na to odzvali tako, da so pogozdovanju namenjali najslabša zemljišča, kjer je bila obdelava skoraj nemogoča in kjer je bilo zaradi velikih naklonov terena (30–40-odstotnih) izjemno težko izvajati pogozdovanje. Poleg tega so bila to zemljišča, ki so bila po večini že okužena z majskim hroščem in jih je bilo

73 SI_PAK_KP/0795, t. e. 6, Sekcija za pogozdovanje in melioracijo Krasa Gorica, Dopisi- spisi, 1948–1960, št. 2406; št. 758/6-48; št. 280/3-48. Gl. tudi SI_PAK_KP/0795, t. e. 3, Zapisnik 4. redne mesečne seje delovodij objektov, 1958, ter t. e. 3, Sekcija za pogozdovanje in melioracijo Krasa Gorica–Šempeter, 1960, Letno poročilo občnega zbora.

74 Marjan Šebenik, »Pogozdovanje na Krasu,« *Gozdarski vestnik* 6 (1947): 44–46. Gl. tudi Jurhar, et al., *Gozd na krasu*, 30, 31.

75 *Uradni list LRS*, št. 12-67/49. Gl. tudi SI_PAK_KP/0795, t. e. 6, Razni dopisi 1951, št. 541.

treba najprej tretirati z insekticidi in šele nato izvajati pogozdovanje, kar pa je delo precej podražilo. Oblast je tako razočarano ugotavljala, da kmetje k pogozdovanju ne pristopajo iz navdušenja nad napredkom in upanja v lepšo prihodnost, temveč iz precej bolj sebičnih razlogov. Želeli so se namreč rešiti plačevanja davkov za zemljišča, ki so bila že sicer povsem neprimerna za vsako obdelavo.⁷⁶ S privolitvijo v pogozdovanje je bil lastnik namreč za 20 let oproščen davka na zemljišče, zemlja pa je ostala njegova last.⁷⁷ Nasadi, ki so nastajali na tak način, so bili raztreseni in razdrobljeni, kar je oteževalo vzdrževalna dela in onemogočalo apliciranje sodobnih metod varovanja nasadov, zlasti letalskega zatiranja pinijevega sprevodnega prelca. Stroškov takih akcij, ki bi jih morali periodično ponavljati, enostavno ni bilo mogoče upravičiti.⁷⁸ Večje površine bi bilo mogoče pogozditi le ob administrativni zplembi zemljišč, ki pa je niso izvajali. Škodo so med drugim povzročali nabiralci borovih vršičkov, ki so v letu 1948 poškodovali 50.000 sadik, pa tudi vojska, ki je ob urjenju z eksplozijami v naravi povzročala manjše in večje požare.⁷⁹ Kmetovalci, zlasti živinorejci in rejci drobnice, naj bi že sicer načrtno uničevali borove nasade in jih tudi namerno požigali, burja pa je nato odnašala rodovitno prst. Kmetom naj bi bilo treba iti nasproti, postavljati napajališča, jim zagotavljati potrebno krmo za živali in jim ponuditi tudi finančne spodbude za opravljeno delo.⁸⁰ Prostovoljnega dela, ki ga je od njih pričakovala oblast, so se otepali, niso odstranjevali plevela in niso skrbeli za zaščito nasadov. Gozdna ljudska milica je opazala, da so lastniki zemljišč neprenehoma po malem sekali bore ali obsekavali drevesa za potrebe kurjave, saj so se počutili kot gospodarji, čeprav so bile zasaditve izvedene z javnim denarjem. V teh dejanjih so videli sabotažo ideoloških nasprotnikov, ki so spodkopavali oblast in uničevali uspehe socialističnega gospodarstva. Preleti z letali so pokazali, da ljudje namenoma kršijo tudi določila o smoljarjenju, ki so ga izvajali tudi izven dovoljenih območij in brez upoštevanja varnostnih ukrepov, zaradi česar so na propad obsojali velike dele nasadov. Kljub jezi ministra Matevža Haceta, ki je zahteval poročila o tem, kdo je ljudi sploh izobrazil o možnosti smoljarjenja, je bilo nadzor na terenu praktično nemogoče izvajati. Prebivalstvo so prav tako zaman prepričevali, naj odgovorno ravna z borovimi sušicami, ki so jih skupaj s sečnimi odpadki nosili domov. Ta material je nato neobeljen ležal na kmečkih dvoriščih, kjer bi škodljivce sicer lahko učinkovito pozobale kokoši, kar je zagotovo vodilo v širjenje škodljivcev.⁸¹ Iz prijav o prekrških je razvidno, da so ljudje lomili in sekali veje, pasli živino, predvsem pa nabirali steljo, kar je bilo najstrožje prepovedano. Kršitelji so bili sicer po pravilu obsojeni na pogojne kazni in denarne odškodnine, ki pa so jih večinoma odslužili z delom. Za nedovoljeno steljarjenje je bila tako prisojena obveznost posaditve od 6.700 do 8.400 sadik, pri čemer je morala biti uspešnost pogozdovanja vsaj 80-odstotna. Prve sadike

76 SI_PAK_KP/0795, t. e. 7, Dopisi za leto 1958.

77 SI_PAK_KP/0795, t. e. 4, Seznam parcel Piran.

78 Jože Barič, »O razvoju in zatiranju pinijevega sprevodnega prelca na Krasu,« *Gozdarski vestnik* 9 (1951): 144–48. Gl. tudi »Več pozornosti zaščiti gozdov,« *Ljudska pravica*, 2. 10. 1950, 1.

79 SI_PAK_KP/0795, t. e. 3, Kronika pogozdovalnih del, Splošno – potek pogozdovalnih del 1945–1948.

80 Viljem Orel, »Obnova slovenskega Krasa,« *Gozdarski vestnik* 6 (1947): 177.

81 SI_PAK_KP/0795, t. e. 6, Sekcija za pogozdovanje in melioracijo Krasa Ajševica - Gorica, Razni dopisi, št. 242 in št. 656.

je kršitelj dobil iz javnih drevesnic, če pa je moral izvajati tudi nadomeščanje sadik, ki se niso ukoreninile, je te moral priskrbeti sam.⁸²

Nasprotovanje odlokom socialistične oblasti je mogoče opaziti ne samo na individualni ravni, pri zasebnih lastnikih, temveč tudi pri celotnih vaških skupnostih. Te so izvajale pogozdovanja na pašnikih slabše kakovosti – vaških gmajnah, ki so veljale za skupno last vseh vaščanov. Po novih predpisih so zaraščeni pašniki vaških skupnosti postali ljudsko premoženje, ves zaslužek od posekanega drevja in prodaje sekundarnih gozdnih proizvodov pa je moral biti kot gozdna taksa v celoti odveden v gozdni sklad. Zaradi tega so se vaške skupnosti vedno bolj upirale novim zasaditvam in celo hotele posekati že zaraščene pašnike. Verjeli so, da je bolje, da so površine gole in v njihovi lasti kot pa pogozdene, saj nato od njih niso imeli popolnoma nobenih koristi, le nove obveznosti. Okrajni odborniki so črni bor označevali za »kužno bolezen«, kugo in najhujšo nesrečo, ki jih je kadarkoli prizadela. Isti vaščani, ki so do takrat pogozdovali, so tedaj začeli nasade odkrito uničevati in oblasti pogumno in predrzno groziti s »šibicami«.⁸³ Posestniki so prevzeli uradno dikcijo gozdarske stroke, po kateri naj bi bili nasadi črnega bora zgolj prehodne narave in jih ne bi za vsako ceno reševali,⁸⁴ zato se jim ohranjanje neperspektivnih nasadov ni zdelo vredno truda. Gozdarski strokovnjaki so sicer zatrjevali, da so kraški nasadi tu, da ljudstvu koristijo, česar »brez sekire ni mogoče doseči«. Obljubljali so jim, da jih bodo lahko izkoriščali za jamski les in pridobivanje smole. Upali so, da bodo ljudje s tem dobili nov zagon in polet pri pogozdovanju ter da jih bodo obljube o prihodnjih donosih prepričale, naj še malo vztrajajo, naj vztrajajo v boju, saj skupaj z borom na Krasu raste »nov rod« dreves in ljudi.⁸⁵

Zaključek

Ljudje so vedno posegali v naravno okolje, vendar pa sta tehnološki razvoj in napredek na področju mehanizacije pripeljala do tega, da so se spremembe dogajale vse hitreje in na veliko večji ravni kot v prejšnjih stoletjih. Če je okolje pred tem imelo določen prilagoditveni čas, v katerem se je lahko odzvalo na spremembe, so posegi v zadnjih dveh stoletjih postajali vse globlji – z velikimi dolgoročnimi posledicami.⁸⁶ Pogozdovanje s črnim borom in ustvarjanje obsežnih monokulturnih nasadov sta dolgo veljali za uspeh in rešitev za Kras in njegove prebivalce, pri čemer pa so premalo upoštevali mnenja prebivalstva, prav tako pa so premalo upoštevali posledice, ki so jih posegi pomenili za naravno okolje in siceršnji ekonomski in socialni sistem.⁸⁷ Po sto letih načrtnega pogozdovanja kraške planote z monokulturnimi zasaditvami črnega bora je bilo raziskovalcem jasno, da se je ustvarilo zgolj 2–4 cm prsti, pretežno iz še

82 SI_PAK_KP/0795, t. e. 6, Prijave o prekrških 1952, št. 245.

83 SI_PAK_KP/0607, t. e. 1, a. e. 1. Uprava za gozdarstvo pri OLO Koper, Sečnja gozdnega drevja na negozdnih tleh.

84 Marjan Blažič, *Borov sprevodni prelec* (Ljubljana: [samozal.], 1959), 3 in 15, 16.

85 Beltram, »Pogozdovanje Krasa ni problem,« 37, 38.

86 Emily K. Brock, »New Patterns in Old Places,« 156, 157.

87 Panjek, »Against the Desert,« 68.

ne popolnoma razgrajenih iglic črnega bora, da je obnova površja potekala počasneje od načrtovane in da je bila prst, ki je nastajala, kisla, kar je oviralo zadnji del načrta pogozdovanja Krasa: premeno monokulturnih borovih nasadov z bolj avtohtonimi nasadi listavcev, ki bi prinašali tudi večje donose.⁸⁸ Na prvi pogled je bil cilj dosežen: na začetku 70. let je bila gozdnatost na kraškem gozdnogospodarskem območju že 37-odstotna, s čimer so že presegli mejo 35 odstotkov, ki je bila postavljena kot cilj in naj bi zagotavljala ekološko ravnovesje. Zaradi opuščanja paše in nerentabilne kmetijske proizvodnje je prihajalo do ponovnega zaraščanja delov kraškega površja, degradacija, do katere je prihajalo, pa je bila v tem obdobju bolj prikrita in povezana zlasti z intenzifikacijo v določenih kmetijskih panogah, kot je denimo vinogradništvo. Če je opuščanje paše drobnice imelo pozitiven vpliv na obnovo kraške vegetacije, pa so se novi trendi v kmetijstvu izkazali za dolgoročno usodnejše. Razvoj je prinesel uporabo kemičnih gnojil, herbicidov in pesticidov ter vse bolj prisotno industrijsko onesnaževanje, kar je pripeljalo do onesnaženja podtalnice in že sicer redkih virov pitne vode.⁸⁹

Črni bor, ki se je uveljavil kot »edina zveličavna vrsta« in dobil častni naziv »pionir golega Krasa«,⁹⁰ je kot neavtohtona drevesna vrsta dosegel svoj zenit in zdelo se je, da bo sledil njegov propad, njegov položaj v naravnem okolju pa naj bi prevzele avtohtone listopadne drevesne vrste. Zdravstveno stanje črnega bora so dejansko vse bolj ogrožali različni dejavniki: poleg pinijevega sprevednega prelca še kapar, zajedavske glive, veliko težav so mu povzročala tudi vse bolj suha in vroča poletja, prisotnost listavcev v podrastju pa je konkurenco za vlago še zaostrovala, nezanemarljivo škodo so mu povzročali tudi lastniki zemljišč.⁹¹ Pričakovanja, po katerih naj bi črni bor po eni generaciji izginil s Krasa, pa se vendarle niso uresničila. Nasprotno, borov gozd se je začel širiti sam, k čemur je veliko pripomoglo opuščanje kmetijskih zemljišč. Že v 80. letih so ugotavljali, da se širi za 17 m na leto, da se širi tudi tam, kjer si gozda ne bi želeli, in da črni bor očitno ni kultura, ki bi jo bilo mogoče preprosto odstraniti s kraškega površja, v zadnjem obdobju pa so se pojavili celo projekti, ki poskušajo s poseki reševati ogrožene živalske vrste, ki zaradi zaraščanja površja izginjajo. Zgolj nekaj desetletij po tem, ko je družba vlagala izjemne napore v pogozdovanje kraških površin, lahko torej danes zasledimo pobude po čiščenju zarasti, ki naj bi prispevale k ponovni vzpostavitvi naravnega habitata na umetno pogozdenih in zaraščenih področjih, k ohranitvi ogroženih živalskih vrst pa tudi k ohranjanju kulturne krajine in morda celo k oživitvi kmetijske dejavnosti na teh območjih.⁹² Črni bor je kljub temu še vedno sestavni del kraške pokrajine in identitete, delno

88 Gams in Gabrovec, »Land Use and Human Impact,« 64.

89 Jean Nicod, »Understanding Environmental Problems in Dinaric Karst,« v: *Fizična geografija pred novimi izzivi. Znanstveni simpozij ob 80-letnici akademika prof. dr. Ivana Gamsa* (Ljubljana: oddelek za geografijo Filozofske fakultete, 2003), 28, 29. Gl. tudi Perko, *Od ogolelega*, 236, 237.

90 Beltram, »Pogozdovanje Krasa ni problem,« 10.

91 Janez Titovšek, Stana Hočevnar, Dušan Jurc, Ivan Švara, Alojz Zega, Boris Škrk in Anton Pirjevec, *Sušenje črnega bora na Krasu* (1984), <https://www.zdravgozd.si/dat/pdp/19840312.pdf>, pridobljeno 8. 9. 2021.

92 Primer take prakse je projekt VIPava, v okviru katerega je bil nad vasjo Gojače v Vipavski dolini na 25 ha odstranjen večji del lesne zarasti z namenom ohranitve naravnega habitata hribskega škrjanca. Gl. *Projekt VIPava - Zavod za ribištvo Slovenije*, www.projektvipava.si, pridobljeno 8. 9. 2021.

tudi zato, ker je vendarle bolj donosen za gospodarsko izkoriščanje od naravnega listnatega rastja, ki ga po naravni poti izpodriva, zato si ga lastniki zemljišč pogosto želijo ohraniti.⁹³ Prebivalstvo, ki se je več desetletij krčevito upiralo pogozdovanju s črnim borom, saj je nepopravljivo posegal v njihove preživetvene strategije, navade in način življenja, in je pasivno in aktivno sabotiralo pogozditve, je bor posvojilo, s čimer se je iz začasnega gosta spremenil v rednega prebivalca kraških gmajn.

Viri in literatura

Arhivski viri

- SI AS – Arhiv Republike Slovenije:
 - SI AS 244, Svet za kmetistvo in gozdarstvo LRS.
 - SI AS 675, Ministrstvo za gozdarstvo Ljudske republike Slovenije, 1945–1951.
 - SI AS 1118, Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo Ljudske republike Slovenije.
- SI_PAK_KP – Pokrajinski arhiv Koper:
 - SI_PAK_KP/0607, Uprava za gozdarstvo pri OLO Koper, 1951–1963.
 - SI_PAK_KP/0629, Okrajni urad Komen.
 - SI_PAK_KP/0638, Občina Štorje.
 - SI_PAK_KP/0795, Zavod za pogozdovanje in melioracijo Krasa, Ajš – Gorica.

Časopisni viri

- Barič, Jože. »O razvoju in zatiranju pinijevega sprevednega prelca na Krasu.« *Gozdarski vestnik* 9, (1951): 144–48.
- Beltram, Vladislav. »Pogozdovanje Krasa ni problem.« *Gozdarski vestnik* 5, (1946): 9–18, 29–39.
- Bunc, Franc. »Besedica o Krasu s kratkim opisom Komenske fare.« *Kmetijske in rokodelske novice* 11, 20. 4. 1853, št. 32, 125, 126.
- *Edinost* 6, 29. 6. 1881, št. 26, 2. »Dopisi. S Kraškega roba.«
- Fleišman, A. »Goli in pusti kras v 3 letih v mlade seženj visoke boršte spreobertiti.« *Kmetijske in rokodelske novice* 8, 30. 10.; 6. 11.; 13. 11.; 18. 12. 1850, št. 44–52.
- Gašperšič, Franc in Iztok Winkler. »Ponovna ozelenitev in gozdnogospodarsko aktiviranje slovenskega krasa.« *Gozdarski vestnik* 44, št. 5 (1986): 169–84.
- *Gorica* 4, 19. 7. 1902, št. 57, 1. »Deželni zbor goriški.«
- *Gozdarski vestnik* 6 (1947): 80–92. »Zakon o petletnem planu.«
- *Ljudska pravica* 12, 6. 1. 1951, št. 4, 1, 2. »Gozdarstvo Slovenije je v preteklem letu prispevalo velik delež h graditvi socializma.«
- *Ljudska pravica* 11, 2. 10. 1950, št. 235, 1. »Več pozornosti zaščiti gozdov.«
- Orel, Viljem. »Obnova slovenskega Krasa in vprašanje pašnika.« *Gozdarski vestnik* 6 (1947): 177–81.
- *Poročilo deželnemu zboru poknežene grofovine Goriško-Gradiščanske o delovanju deželnega odbora od 1. januarja do konca decembra 1902*. Gorica: Deželni odbor, 1903.
- Šebenik, Marjan. »Pogozdovanje na Krasu.« *Gozdarski vestnik* 6 (1947): 44–46.

93 Zorn et al., »Od gozda do gozda,« 571, 572.

- Titovšek, Janez, Stana Hočevar, Dušan Jurc, Ivan Švara, Alojz Zega, Boris Škrk in Anton Pirjevec. *Sušenje črnega bora na Krasu*, 1984. Dostopno na: <https://www.zdravgozd.si/dat/pdp/19840312.pdf>. Pridobljeno 8. 9. 2021.

Literatura

- Bárány-Kevei, Ilona. »Human Impact on Hungarian Karst Terrains, with Special Regard to Silviculture.« *Acta carsologica* 32, 2 (2003): 175–85. <https://doi.org/10.3986/ac.v32i2.346>.
- Blažič, Marjan. *Borov sprevodni prelec*. Ljubljana: [samozal.], 1959.
- Brock, Emiliy K. »New Patterns in Old Places. Forest History for the Global Present.« V: *The Oxford Handbook of Environmental History*. Uredil Andrew C. Isenberg, 154–77. New York: Oxford University Press, 2014. 10.1093/oxfordhb/9780195324907.013.0006.
- Culiberg, Metka. »Vegetacija Krasa v preteklosti.« V: *Kras: [trajnostni razvoj kraške pokrajine]*. Uredil Mauro Hrvatin, 100, 101. Ljubljana: Založba ZRC, 2008.
- Fras, Stanislav. *Pomen črnega bora za pogozdovanje Krasa in njegovi abiotični ter biotični škodljivi spremljevalci*. Ljubljana: [samozal.], 1959.
- Gams, Ivan in Matej Gabrovec. »Land Use and Human Impact in the Dinaric Karst.« *International Journal of Speleology* 28, št. 1 (1999): 55–70. <http://dx.doi.org/10.5038/1827-806X.28.1.4>.
- Gams, Ivan. »Sistemi prilagoditve primoskega dinarskega krasa na kemtijsko rabo tal.« *Geografski zbornik* 31, (1991): 5–106.
- Grove, A. T. in Oliver Rackham. *The Nature of Mediterranean Europe. An Ecological History*. New Haven, London: Yale University Press, 2001.
- Hufnagl, Leopold. *Splošni del gospodarskih načrtov za kočevsko gospostvo 1894*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, 2002.
- Jurhar, Franjo, Jože Miklavžič, Franjo Sevnik in Bogdan Žagar. *Gozd na krasu Slovenskega primorja*. Ljubljana: Tehniški muzej Slovenije, 1963.
- Kranjc, Andrej. »Dinaric Karst: an Example of Deforestation and Desertification of Limestone Terrain.« V: *Deforestation Around the World*, 73–94. Rijeka: InTech, 2012. 10.5772/34275.
- Mlinšek, Dušan. »Beseda o knjigi.« V: Franjo Kordiš, *Dinarski jelovo bukovi gozdovi v Sloveniji*, 6, 7. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in gozdna gospodarstva, 1993.
- Nicod, Jean. »Understanding Environmental Problems in Dinaric Karst.« V: *Fizična geografija pred novimi izzivi. Znanstveni simpozij ob 80-letnici akademika prof. dr. Ivana Gamsa*. Ljubljana: odderek za geografijo Filozofske fakultete, 2003.
- Panjek, Aleksander. »Against the Desert in the Karst: a Paradigm-shift from Ruined Landscape to Cultural Savannah.« *Ekonomski i ekohistorija* 14, št. 1 (2018): 52–71.
- Panjek, Aleksander. *Kulturna krajina in okolje Krasa: o rabi naravnih virov v novem veku*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015.
- Perko, Franc. *Od ogolelega do gozdnatega krasa: pogozdovanje krasa*. Ljubljana: Zveza gozdarskih društev Slovenije - Gozdarska založba: Jutro, 2016.
- Rubbia, Konrad. *Petindvajset let pogozdovanja Krasa na Kranjskem: poročilo komisije za pogozdovanje Krasa v vojvodini Kranjski o delovanju, od leta 1886 do konca leta 1911: z dvema podobama*. Ljubljana: Pogozdovalna komisija, 1912.
- Sanković, Petra. *Možnost gojenja izbranih listavcev v vrzelih v nasadih črnega bora na Krasu*. Ljubljana: [P. Sanković], 2015.
- Šlander, Jože. *Zaščita šuma u Sloveniji (stanje i problematika)*, 1948. Dostopno na: <https://www.zdravgozd.si/dat/pdp/19480930.pdf>. Pridobljeno 8. 9. 2021.
- Zorn, Matija, Peter Kumer in Mateja Ferk. »Od gozda do gozda ali kje je je goli, kamniti Kras?.« *Kronika* 63, št. 3 (2015): 561–74.

Objavljeni viri

- *Deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino* 37, 21. 11. 1885, št. 7. »Zakon z dné 9. marca 1885 o pogozdovanji Krasa v vojvodini Kranjski.«
- Kosovel, Srečko. *Bori*. 19??. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-WX0FCCAA>. Pridobljeno 8. 9. 2021.
- Kosovel, Srečko. *Temni bori, črni bori*. 192?. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-KD6CQBJZ>. Pridobljeno 8. 9. 2021.
- *Poročilo deželnemu zboru poknežene grofovine Goriško-Gradiščanske o delovanju deželnega odbora od 1. januarja do konca decembra 1902*. Gorica: Deželni odbor, 1903. »Poročilo o delovanji komisije za pogozdovanje Krasa v pokn. grofovini geriško-gradiščanski za I- 1901, prlloga 6.«
- *Projekt VIPava - Zavod za ribištvo Slovenije*. Dostopno na: www.projektvipava.si. Pridobljeno 8. 9. 2021.
- *Uradni list LRS*, št. 12-67/49.

Meta Remec

BLACK PINE AS THE BLACK DEATH: THE LOCAL PEOPLE'S ATTITUDES TOWARDS BLACK PINE AFFORESTATION IN THE SLOVENIAN KARST IN THE 19TH AND 20TH CENTURY

SUMMARY

The issue of the afforestation of the Karst region and especially the reasons why it consisted of an infertile, bare, and rocky landscape that needed to be “reforested and saved” has been addressed many times by historiography as well as other sciences. The forest in the central Karst, which should have been there but was not, has been the main focus of many analyses. The afforestation of this area was considered the first successful experiment of its kind on the European scale and deemed as an example of good practice. To this day, the view that it has been a success story in a broader rather than just Slovenian context has persisted. A dominant discourse has prevailed that portrays the reforestation with a foreign tree species as a success and an improvement compared to the bare and degraded landscape, supposedly created in the Karst through uncontrolled exploitation and deforestation, and later mainly due to overgrazing. The political elite, which adhered to the principles of the German forestry school, supported the idea that the Karst should be devoted to forest exploitation, which would mean a complete change in the use of the environment. In the second half of the 19th century, deliberate attempts took place to reforest the bare areas of the Karst, based on the establishment of almost completely monoculture plantations of non-native black pine, which led to profound structural changes in the appearance of

the Karst Plateau. From the very beginning, the population was anything but enthusiastic about the plans of the authorities. They opposed the restrictions imposed on grazing and litter preparation. The people also needed firewood and stakes for viticulture, and they were not prepared to give up their habits. They also refused to dig holes and would even sabotage the areas that had already been planted. It was almost impossible to prove whether the seedlings had died on their own or whether they were destroyed by deliberate sabotage, usually after the landowners had become dissatisfied with the yield and the benefits they were receiving. The local farmers cared little about the long-term benefits when they could not feed their families in the present, while forestry experts were aware that it was virtually impossible to carry out any monitoring in the field. After World War II, reforestation gained new momentum, as it was included in the Five-Year Plan of the Federal People's Republic of Yugoslavia and possessed a strong ideological component: it was aimed at rescuing the population that had been subjugated and condemned to poverty and bare survival for centuries. The economic backwardness stemming from the underdeveloped agriculture and the meagre cultural level of the rural population were to be tackled by ensuring general social and industrial progress. The significant afforestation drive in the years immediately after World War II, when numerous voluntary reforestation campaigns took place, came to a standstill already between 1948 and 1952, as the lack of financial and material resources restricted both the amelioration and restoration efforts. Once again, people resisted the reforestation of pastures and were not prepared to give them up in favour of the results that would only become apparent in half a century or more. Deliberate attempts to destroy pine plantations as well as examples of arson would sometimes occur. People believed it was better to own the land, even if bare, than to reforest it, as, after reforestation, they had absolutely nothing to gain from these plots aside from additional obligations. The district committee members described black pine as the worst possible misfortune, "plague", and "pestilence" that had ever afflicted them, and they boldly and insolently threatened the authorities with matches. As agriculture was being abandoned in the decades that followed, the forest started to expand by itself, even in the areas where this was not intended or desirable. From a temporary feature that was supposed to improve the fertility of the soil in a few decades and then disappear, the forest has become an integral part of the Karst landscape and an inseparable part of its identity.